

KÉSŐ BRONZKORI KINCSEK NYOMÁBAN

V. SZABÓ GÁBOR

Az ELTE Régészettudományi Intézete 2006-ban kezdte meg azt a kutató programot, amelynek keretében mára huszonkilenc bronz- és három aranykincset sikerült felderítenünk, megmentenünk és lelőköörülményeiket dokumentálnunk. A program elindításában jelentős szerepet játszott, hogy a késő bronzkori lelőhelyeket járva eddig nem tapasztalt mértékben szembesültünk a fémkeresős rablók által okozott károkkal.

A bronzkorban földbe került kincsek a régészeti örökségnek több okból is rendkívül sérülékeny elemei. Veszélyezteteti őket a szántóföldeken folyó intenzív mezőgazdasági tevékenység, erdeink gépesített művelése. Mindez azonban eltöri azokat mellett a károk mellett, amelyeket az 1990-es évek eleje óta a műkincskereskedelemnek szállító fémkeresőműszeres fosztogatók okoznak, akik a tárgyakat gyakran külön-külön, a depók egységét megbontva dobják piacra, az eredeti összefüggés dokumentálása nélkül.

A kincsekért való versenyfutásban, minden igyekeztünk ellenére, vesztesre állunk a lelőhelyeinket fosztogató bűnözőkkel szemben. Jól illusztrálja ezt a tényt, hogy az elmúlt hat évben általunk kutatót tizenhat – gyakran kiemelt régészeti és természetvédelmi védelem alatt álló – őskori erődített telep átvizsgálása során mindössze két olyan helyet találtunk, ahol semmilyen nyomát nem leltük illegális fémkeresőzésnek.

A régészettudomány – elsősorban a depók szelektív volta alapján – úgy tartja, hogy a legtöbb kincsegyüttes egy rituális cselekménysor keretében került földbe. A depókat áldozati fogadalmi felajánlásoknak tekinti, melyek egy strukturált társadalmi gyakorlat megnyilvánulásai is egyben. Az egyes depók vagy deponálási régiók további értelmezése csak összetett kulturális, társadalmi és gazdasági összefüggésrendszerekbe ágyazva, a szűkebb és tágabb leletösszefüggések teljességének figyelembevételével kísérelhető meg.¹

Az általunk megmentett kincsleletek mind tárgyaik formáját, mind összetételüket tekintve jól illeszkednek a Kárpát-medencéből eddig előkerült több ezer, egykorú kincsegyüttes közé. A 2006-ig publikált kincsleletek közül azonban alig akadt egy-kettő, ahol lehetőség nyílt volna a tárgyak elrendezésének, a lelőhely más régészeti jelenségeivel való pontos viszonyának tisztázására, márpedig ezek nélkül az információk nélkül a tárgyak elrejtésének háttere csak korlátozottan értelmezhető. A deponált együttesek leletösszefüggéseinek pontos dokumentálásával értelmezési lehetőségük köre is bővül. Reményeink szerint így közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy megértsük, valójában milyen okból rejtették el őket.

A korábbi elképzelés szerint a bronzdepókat elsősorban településektől független helyszíneken, így például mocsarak, források, különleges természeti alakzatok közelében rejtették el. Ezzel a feltételezéssel ellentétben újonnan talált bronzkincseink több mint 90 %-a településeken belül került elő. Ez nyilvánvalóan annak is köszönhető, hogy programunk során tudatosan azokat a kincskeresők által kiemelten veszélyeztetett lelőhelytípusokat vizsgáljuk át, amelyek helyét jól láthatóan jelzi az erődítés vagy a felszínen megfigyelhető intenzívebb leletszóródás. Ám ha visszatekintünk az elmúlt 150 év alatt megismert bronz-

¹ Hansen, S.: Bronzezeitliche Horte als Indikatoren für „andere Orte”. *Das Altertum* 53 (2008), 291–314.; Neumann, D.: Depositions of the Bronze Age – Perception and Cultural Practice in Prehistoric Landscapes. In: *Landscapes and Human Development: The Contribution of European Archaeology*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bd. 191. (Bonn: R. Habelt, 2010), 237–248.

2. kép: Aranykincs a baks-temetőparti lelőhelyről

1. kép: Bronzkincs a baks-temetőparti lelőhelyről

kincsek valós lelőköörülményeire, felmerül a gyanú, hogy valójában településekhez kapcsolódott azoknak az együtteseknek a jelentős része is, amelyek lelőhelyét egykorú településektől függetlennek írták le.

Azokon a lelőhelyeken, amelyek informatívabbnak mutatkoztak, a szisztematikus fémkeresőműszeres leletfelderítés mellett nagyobb ásatási felületeket is nyitottunk azzal a céllal, hogy megvizsgáljuk a leletegyüttesek tágabb összefüggéseit, a deponálás és a település kapcsolatát.

Eddigi kutatásaink alapján úgy tűnik, hogy a vizsgált települések némelyikén kirajzolódnak olyan zónák, ahol a kincsek nagyobb koncentrációban, egymáshoz közel kerültek a földbe. Erre a leglátványosabb példa a *baks-temetőparti* lelőhely.² A Gáva-kultúra időszakára (Kr.e. 12–10. század) keltezhető település központi részén, egy jól körülhatárolható, kb. 25 méteres sugarú körön belül helyeztek el két, hasonló összetételű, nagyszámú összetört tárgyból álló bronzkincset, valamint egy apró agyagedénybe csomagolt, tizenhárom arany hajfonatkarikát tartalmazó ékszeregyüttest (1–2. kép).

Hasonlóképpen egy, a település többi részétől határozottan elkülönülő zónában koncentráltak a *szilvásváradsónagyverői* bronzkincsek. A kisméretű, erődítetlen, magaslati település átvizsgálása során három egykorú, de egymástól eltérő összetételű bronzkincset tártunk fel. Az egymástól szabályos távolságban elhelyezett depók közül az első mindössze hat apró tárgyat tartalmazott, de előkerülési körülményei sokatmondóak voltak: egy kiemelkedő sziklatömb hasadékába rejtve találtuk meg őket (3. kép). A második kincset nem messze innen, a felszínhez egészen közel ásták el, és csaknem száz bronzpitykéből, falerából, apró bronzspirálgöngyből állt (4. kép). Valószínűleg egy díszes ornátust, esetleg egy lőszerszámzatot

² Szabó Gábor: Ahol a bronz terem...Előzetes jelentés a baks-temetőparti késő bronzkori lelőhelyen végzett fémkereső műszeres kutatásokról. – Wo die Bronze liegt... Vorläufiger Bericht zu Geländeuntersuchungen mit Metallsonden am spätbronzezeitlichen Fundort Baks-Temetőpart. *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve – Studia Archaeologica* 12 (2011), 91–126.

3. kép: A Szilvásvár-Alsónagyverőn előkerült 2. kincs előkerülési helye

4. kép: A szilvásvár-alsónagyverői 1. kincs részlete

helyeztek a földbe, amire a bronztárgyakhoz korrodált, 1–2 cm² nagyságú bőrdarabok utaltak. A harmadik deponált együttes egy zablapárból, egy gyeplogombos zablaszájrészből és tucatnyi veretből álló lószerszámzatot tartalmazott. A Kr.e. 9–8. századra keltezhető, jellegzetes koravaskori lószerszámzatot a felszínhez közel, szabályosan elrendezve helyezték a földbe (5. kép).

A településeken belül elkülönülő deponálási zónákra utal a Zsákán 2008-ban felderített két bronzkincsünk is. A Gáva-kultúra időszakának elejére (Kr.e. 12. század) keltezhető kis, tanyaszerű településen egy nagyobb épület két sarkában, egymástól 8 méterre helyezték el a két kincset. Az első kincs 60 darab törött tárgyat és fémnyersanyag tömböt tartalmazott, a második (6. kép) karpereceket, két tokosbaltát, egy szárnyasbaltát és bronz nyersanyag rögöket. Az agyagedényekbe rejtett kincsek körül egy olyan épület maradványait tártuk fel, amelynek padlójába nagyméretű, díszes tárolóedényeket ástak be.

Hasonló helyzetet figyelhettünk meg a 2011 telén felderített pázmándfalvi kincsek esetében is. A lelőhelyen egymástól 8 méter távolságban került elő egy-egy kiemelkedő gazdagságú bronzkincs. A több mint száz tárgyat tartalmazó első kincset eke forgatta ki, de a tárgyak kétharmad része szerencsére helyben maradt. Az égett, összeolvadt tárgyak közt bronzedény, lemezpáncél, sisak, lószerszámok töredékei, valamint egy szárnyasbaltát és tör is előkerültek. A második kincs ép tárgyakat tartalmazott: egy U alakban összehajtott, rendkívül jó minőségű, nyélnyújtványos kardot, a kard ívébe helyezett négy, nagy méretű lándzsát, díszes pengéjű kést, tokos vésőt és egy rövid kardot (7. kép). Noha itt a leletösszefüggést tisztázó, nagyobb felületű ásatást még nem végeztünk, az már felismerhető, hogy a zsákai deponálási struktúrához hasonló módon, egymástól néhány méter távolságra, egyidőben helyeztek el egy apróra tördelt tárgyakból álló és egy ép tárgyakat tartalmazó kincsegyüttest. A két lelőhelyen megfigyelhető hasonlóságok egy távoli területeket átfogó, egységes deponálási gyakorlat létezésére utalhatnak.

A deponálási cselekmények értelmezéséhez fontos szempontokat szolgáltat a parád-várhegyi lelőhely, ahol egy különlegesen szép, díszes nyakperecekből, fibulákból, tokosbaltákból és lándzsákból álló,

5. kép: A szilvásvár-alsónagyverői 3. kincs néhány tárgya restaurálás előtt

7. kép: A pázmándfalvi 2. kincs eredeti helyzetében

6. kép: A Zsákán előkerült 2. kincs.

8. kép: A parádi kincs egy része eredeti helyzetében

9. kép: A tállya-várhegyi kincs

a kora vaskor kezdetére (Kr.e. 10–9. század) keltezhető kincsegyüttest tártunk fel (8. kép). A kb. 3 hektár nagyságú terület átvizsgálása során más zárt leletegyüttesre nem bukkantunk, de számos ép bronztárgyat, valamint egy aranykarikát is sikerült felgyűjtenünk. A depó környezetét és a lelőhely más pontjait kutató szondáinkban sem kerámia, sem pedig régészeti objektumok nem kerültek elő, ami arra utal, hogy ezt a sánccal lehatárolt területet nem lakták. Az itt elrejtett tárgyak talán egy olyan helyszínt jeleznek, amelyet különleges alkalmakkor használtak.

Munkánk során eddig csak egyetlen olyan leletegyüttesel találkoztunk, amelyet településen kívül helyeztek a földre.³ 2011-ben a tállya-várhegyi középkori vár alatti meredek lejtőn került elő egy összetételében is különleges bronzkincslelet. A HaA1 periódusra (Kr.e. 13–12. század) keltezhető leletegyüttes egy lándzsa, egy tör, sarlók, ruhadíszek és karperecek mellett egy üllőkből, poncolókból, vésőkől és tokos kalapácsból álló ötvöskészletet is tartalmazott (9. kép). A kis alapterületű Várhegyen nincs nyoma őskori megtelepedésnek, így feltételezhetjük, hogy az itt előkerült egyetlen depó elrejtése mögött másféle motiváció állhatott, mint az eddig bemutatott példák esetében.⁴

³ Hasonló, településektől független deponálási zónákra példa: Winholz-Konrad, M: Die Rabenwand - ein neuer prähistorischer Depotfundplatz im Ausseerland, Steiermark. *Fundberichte aus Österreich* 43 (2005), 289–349.

⁴ Kutatóprogramunkat az OTKA T037315 számú pályázata támogatta.

AJÁNLOTT IRODALOM

SZABÓ GÁBOR

Kincsek a föld alatt. Elrejtett bronzkori fémek nyomában. In: *Régészeti dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*, szerk. Anders A. – Szabó M. – Raczky P., 123–138. Budapest: ELTE BTK Régészettud. Int. – L'Harmattan, 2009.

SZABÓ GÁBOR

Fémkereső műszeres kutatások kelet-magyarországi késő bronzkori és kora vaskori lelőhelyeken. *Beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézete által indított bronzkincs kutató program 2009. évi eredményeiről. – Metal detection investigations at Eastern Hungarian Late Bronze Age and Early Iron Age sites. Report on the results of the bronze hoard exploration project of the Institute of Archeology of ELTE in 2009.* Régészeti Kutatások Magyarországon (2009 [2010]), 19–38.

SZABÓ, GÁBOR

Spätbronzezeitliche Bronzehortfunde im Siedlungskontext – Neue Forschungsergebnisse aus Ostungarn. In: *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș. 8–10 October 2010*, eds Berecki, S. – Németh, R. – Rezi, B., 335–356. Târgu Mureș: Ed. Mega, 2011.